कक्षा पाँचको सामाजिक अध्ययन विषयको शिक्षण क्रियाकलापहरू

शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन

विषय विशिष्टीकरण अन्तर्गतको आंशिक आवश्यकता पूरा

गर्नको लागि तयार पारिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता

भगवान के. सी.

रोल नं. : २८००११/२०६७

त्रि.वि. दर्ता नं. : ७–१–९९९–२३९७–९९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

कीर्तिपुर,काठमाडौं

२०७०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नको लागि भगवान के.सी. ले शोधपत्र शीर्षक **कक्षा पाँचको सामाजिक अध्ययन विषयको शिक्षण क्रियाकलाप**मा मेरो निर्देशनमा रही शोधपत्र तयार पार्नु भएकोले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : १८ अगस्त, २०१३

....

शोध निर्देशक

त्रिलोचन घिमिरे

उप.प्रा.

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

कीर्तिपुर

स्वीकृति - पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय केन्द्रीय विभाग पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन मुल विषय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि भगवान के.सी ले **कक्षा पाँचको सामाजिक अध्ययन विषयको शिक्षण क्रियाकलाप"** शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरी स्वीकृतिका लागि मूल्याङ्कन समितिमा प्रस्तुत गर्नुभएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
प्रा. स्वयंप्रकाश ज.ब.रा विभागीय प्रमुख	....
उप.प्रा. त्रिलोचन घिमिरे शोध निर्देशक	....
प्रा. कुलनरसिंह श्रेष्ठ बाह्य परीक्षक	....

मिति : २५ अगस्त, २०१३

कृतज्ञताज्ञापन

कक्षा पाँचको सामाजिक अध्ययन विषयमा शिक्षण क्रियाकलापहरू शीर्षको शोधपत्रको प्रस्तावना कार्यदेखि अन्तसम्म आफ्नो व्यवस्तताको बावजुद पनि आफ्नो अमूल्य समय प्रदान गरी महत्वपूर्ण आवश्यक निर्देशन, सल्लाह, सुझाव एवं प्रेरणा प्रदान गर्नु हुने पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागका आदरणीय गुरु एवम् शोधनिर्देशक उप- प्राध्यापक त्रिलोचन घिमिरेज्यूप्रति हृदयदेखि नै आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र तयारीको क्रममा बेलाबेलामा आवश्यक सल्लाह, सुझाव दिई अनुसन्धान कार्यमा प्रोत्साहन गर्नुहुने आदरणीय गुरु एवम् विभागीय प्रमुख प्रा. स्वयंप्रकाश ज.ब.रा.ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोध अध्ययनका क्रममा अध्ययन क्षेत्रमा आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्क उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउनु हुने काभ्रे जिल्लाका श्री कुशादेवी उ.मा.वि, कुशादेवी, श्री विहावर नि.मा.वि पाटीचौर, श्री फुलचोकी नि.मा.वि, नयाँगाउ, र श्री सूर्यज्योति नि.मा.वि छिन्याभज्याङ्ग का प्रधानाध्यापक लगायत सम्पूर्ण शिक्षक र विद्यार्थीहरूलाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

शोधपत्र तयारीको क्रममा बेलाबेलामा विभिन्न माध्यमबाट सहयोग गर्नु हुने मेरा सहृदयी साथी, शशी कुमार वोलखे, योगवहादुर सापकोटा, दिनेश हुमागाई र मेरी श्रीमति सुनिता थापाप्रति पनि म धन्यवाद नदिइरहन सक्दिनँ ।

शोधपत्रलाई समयमै टङ्कन गरी सहयोग पुऱ्याउने देव कम्प्युटर सेन्टरका देव अधिकारीलाई पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

शोधार्थी

भगवान के.सी

शोधसार

कक्षा ५ को सामाजिक विषयमा शिक्षण क्रियाकलापहरु शीर्षकको अध्ययन काभ्रे जिल्लाको कुशादेवी गा.वि.स.मा संचालित कुशादेवी स्रोतकेन्द्र अन्तर्गतका विद्यालय मध्येबाट उद्देश्यमूलक नमूना छनोट विधि मार्फत ४ वटा प्राथमिक विद्यालयहरु श्री कुशादेवी उ.मा.वि, श्री विहावर नि.मा.वि, श्री सूर्यज्योति नि.मा.वि, र श्री फुलचोकी नि.मा.वि. लाई सुविधाजनक नमुना छनोट विधिको आधारमा छनोट गरिएको छ । छनोटमा परेका चार वटै विद्यालयका चार जना प्र.अ र कक्षा ५ को सामाजिक अध्ययन विषय अध्यापन गराउने शिक्षक र प्रत्येक विद्यालयका कक्षा ५ मा अध्ययन गर्ने ५ छात्र, ५ छात्रा गरी ४० जना विद्यार्थी छनोट गरिएको थियो । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य कक्षा ५ को सामाजिक अध्ययन विषय अध्यापन गर्ने शिक्षकहरुको पृष्ठभूमि पत्ता लगाउनु, शिक्षण क्रियाकलापको अवस्था पहिचान गर्नु र शिक्षण क्रियाकलापप्रति शिक्षक र विद्यार्थीको दृष्टिकोण थाहा पाउनु रहेको थियो । अनुसन्धानको क्रममा सूचना सङ्कलनका लागि प्र.अ। र शिक्षकसँग अर्न्तवार्ता, शिक्षकहरुको कक्षा शिक्षण अवलोकन तथा विद्यार्थीसँग लक्षित समूह छलफलका माध्यमबाट सूचना सङ्कलन तथा विद्यार्थीहरुसँग लक्षित छलफल माध्यमवाट सूचना सङ्कलन गरिएको थियो । चारवटै विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अधिकांश शिक्षकहरु, उक्त गा.वि.स मा नै स्थायी घर भएका प्रमाणपत्र तह उतीर्ण, तालिम प्राप्त, अनुभवी र सम्बन्धित विषयहरुमै विशिष्टीकरण गरेको पाइयो । अधिकांश विद्यालयमा विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक सङ्ख्या कमी भएको, विषयवस्तुको प्रकृति अनुसारका शैक्षिक सामग्रीको अभाव, विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिको कमी भएको, विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा मौखिक प्रश्नको प्रयोग गरेको, विद्यार्थी सङ्ख्या बढी भएका कारण उनीहरुको बौद्धिकताअनुसार विभाजन गरी शिक्षण गर्न नसकिएको, परम्परागत शिक्षण विधिको अलावा विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिको अधिकतम प्रयोग गर्दै शिक्षण क्रियाकलाप क्रममा बीच बीचमा मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने जस्ता प्राप्ति तथा निष्कर्ष पाइयो । यी माथिका प्राप्ति तथा निष्कर्षका आधारमा विद्यार्थीलाई आवश्यक समय उपलब्ध गराउन योग्यता पुगेका तालिम प्राप्त शिक्षकको नियूक्त गर्ने, विद्यार्थी अनुपातको आधारमा शिक्षक सङ्ख्या थप गर्नुपर्ने, विषयवस्तुको प्रकृति अनुसारका शैक्षिक सामग्री उपलव्ध गराउनु पर्ने, विद्यार्थी केन्द्रित विधिहरु प्रयोग गदै मूल्याङ्कन प्रक्रियामा लिखित प्रश्नको प्रयोग गरी तत्काल पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुपर्ने र विद्यार्थीको बौद्धिकता अनुसार समूह विभाजन गरी शिक्षण गर्नुपर्ने सुझावहरु दिन सकिन्छ ।

अध्याय एक : परिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	५
१.३	अध्ययनको औचित्य	६
१.४	अध्ययनको उद्देश्य	७
१.५	अध्ययनको सीमाहरू	७

अध्याय दुई : पूर्व साहित्यको समीक्षा

२.१	सैद्धान्तिक साहित्यको अध्ययन	९
२.२	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१३
२.३	अवधारणात्मक ढाँचा	१६

अध्याय तीन : अनुसन्धानात्मक विधि

३.१	अनुसन्धान ढाँचा	१७
३.१.१	नमुना छनोट प्रक्रिया	१८
३.१.२	अध्ययन क्षेत्रको छनोट	१८
३.१.३	विद्यालयको छनोट	१८
३.१.४	प्र.अ.को छनोट	१८
३.१.५	शिक्षकको छनोट	१९
३.१.६	विद्यार्थी छनोट	१९
३.२	साधनहरूको निर्माण	१९
३.२.१	असंरक्षित अन्तर्वार्ता	१९
३.२.२	लक्षित समूह छलफल	२०
३.२.३	कक्षा अवलोकन फारम	२०
३.२.४	सूचना सङ्कलन प्रक्रिया	२१
३.२.५	दस्तावेज अध्ययन	२१
३.२.६	सूचना विश्लेषण प्रक्रिया	२१

अध्याय चार : सूचनाको विश्लेषण र व्याख्या

४.१ शिक्षकहरूको पृष्ठभूमि २२
४.२ शिक्षण क्रियाकलापको अवस्था २३

अध्याय पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१ प्राप्ति २९
५.२ निष्कर्ष ३१
५.३ सुझावहरु ३२

सन्दर्भसामग्री सूची
परिशिष्ट

तालिका सूची

तालिका ४.१ : सामाजिक अध्ययन अध्ययपन गराउने शिक्षकहरुको पृष्ठभूमि २३

तालिका ४.२ : कक्षा ५ को सामाजिक अध्ययन विषयको शिक्षण क्रियाकलापको अवस्था २४

तालिका ४.३ : शिक्षण क्रियाकलापका सम्बन्धमा विद्यार्थी प्रतिक्रिया २६

तालिका ४.४ : शिक्षण क्रियाकलापका सम्बन्धमा प्र.अ को प्रतिक्रिया २७